

MEGEMLEKEZÉS BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEFRŐL.

A Magyar Pæd. Társaság 1913. évi október 18-án tartott felolvasó ülésének elnöki megnyitója.

Tisztelt Társaság! Amidőn az 1913. évi nagy szünidő elmultával először gyűltünk egybe mindennapi munkánk elvégzésére, mi lehetne illőbb és méltóbb kezdete ennek az új ülésszaknak, mint néhány pillanatra emlékünke idézni az 1813. ik évet, s azt a férfit, akivel a sors száz évvel ezelőtt ajándékozta meg nemzetünket, s akinek élete műve, mentől tovább távolodunk tőle időben, annál nagyobb méretűnek mutatkozik a történeti megítélés perspektívájában. E megemlékezésre annál több jogunk van, mert a mi társaságunk, szerény eszközökkel bár, híven szolgálja azt az eszményt, mely báró Eötvös József szeme előtt lebegett mindvégig: az egyetemes művelődés eszményét, mely tetterre hívja ennek az országnak összes erőit egy jobb jövő előkészítésére. Talán szabad e helyről megállapítanom, hogy a Magyar Pædagogiai Társaság megalakulása óta ezt az egyetemességet tűzte ki zászlajára; az egyetemes nemzetnevelés gondolatát igyekezett erősíteni, távol tartva magától mindazt, ami az erők megoszlására vezethet, ami a nevelés és oktatás munkáját végző egyének szolidaritását veszélyeztetheti, ami a partikularizmus lejtőjére vihetné azt a nagy és szent ügyet, melyet valamennyien szolgálunk. Eötvös volt az, aki a falusi néptanító feladatát époly nagyra becsülte, mint az egyetemi tanár munkakörét; ő volt az, aki valóban egységben látta köznevelésünk minden szervét és intézményét; ő volt, aki, miután az európai eszmék szülőhelyeit felkereste, s az egész emberiség szeretetének ihletével megtelítette nemes lelkét, ennek a mi kicsiny és szegény, de annál forróban szeretett hazánknak elmaradt népét akarta minden rétegében belevinni az európai műveltség közösségébe, hogy ezzel sajátos nemzeti feladatainak megértő és lelkes teljesítésére képesebbé tegye.

Mert amikor Eötvös maradandó alkotásainak nyugalmas ideje az alkotmány helyreálltával elérkezett, óriási hézagok tátongtak a

magyar művelődés mezején. Csakis, ha ezeket a hiányokat szem előtt tartjuk, lehet kellő mértékünk Eötvös nagyságának megítélésére. Az ország egyes vidékein nagy területek iskola nélkül szűkölködtek. Ahol voltak is, sok helyütt az elmaradottság százalmas képét tárták fel. Szükség lett volna 30.000 néptanítóra, s tényleg csak 18.000 volt. Még mindig voltak községek, melyekben a tanító egyúttal a falu jegyzőjének tisztét látta el. A tanítói javadalom általában csekély, néhol emberhez méltó életre sem elégséges, vagy véletlenektől függő, avult szokásokon alapuló. Ezerszámra voltak az országban képesítetlen tanítók; a képesítettek közül is nem egy műveletlen. Nem is lehetett ez másként, mikor a tanítóképzés oly szervezetlen volt: a képzők száma kevés, a tanfolyam rövid, rendszerint más intézményekkel kapcsolatos, a társadalom még mindig közömbös a népműveltség érdekei iránt, a hitfelekezetek féltékenységgel eltelve az érvényesülni kívánó államhatalommal szemben. A városi polgárság sajtótlagos művelődési szükségletei kielégítetlenek. Szakiskolák nincsenek. A középoktatás rendezetlen: a provizóriumok összes bajait snyli. Tantervi megállapodás nincsen. A tanárok legnagyobb része nincs képesítve; sokan nem is láttak egyetemet s a pusztá autodidaxis ingoványain próbálkoznak. Az oktatás eredménye hihetetlen szélsőségek közt mozog. Az egyetem filozófiai kara, melyről a német világ kitűnő tudósai elvonultak, a stagnáció állapotában van. Doktrátusa még a régi artes liberalesek magisteriumára emlékeztet; arra az időre, mikor a filozófiai kar még előkészítő fakultása volt az úgynevezett felső karoknak. A tanárképzés a kezdetlegesség stádiumában. A természettudományi és orvosi tanulmányok az oktatás legszükségesebb eszközeivel sem rendelkeztek. A felsőbb műszaki oktatás fejletlen. Mindezekon kívül a közoktatás elemi és középső fokain semmi egyöntetűség; százfelé húzó törekvések, zűrzavaros tarkaságok, semmi egység a végső célokban, semmi összefoglaló erő a kivitelben és végrehajtásban.

Gondoljuk meg, hogy ezekkel az állapotokkal találta magát szemben Eötvös József az ő európai látókörével, szellemi universalitásával, nagy méretekhez szokott látásával.

Mily lelki erőre volt szükség, hogy az a kép, mely feltárult előtte, vissza ne riassa az alkotástól. Mennyi türelmes kitartás, mily sokoldalú figyelem, mily finom tapintat kellett a szüntelenül tornyosuló nehézségek legyőzésére, az ellentétek kiegyenlítésére, az erők megválogatására és egyesítésére, új céloknak a jogok és hagyományok kimélete mellett való kitűzésére és megvalósítására! Mily munkára vállalkozott az az államférfiú, aki képzeletben maga előtt látta nemzetét művelten és szellemi hatalma teljességében, amikor a valóság oly kietlennek lát-

szott; akinek szeme előtt lebegett egy ország, melynek minden falujában kigyúlt a tudás, az erkölcs, a műveltség fáklája, melynek vezetői minden téren a nyugati műveltség javaiban részesedtek, melynek tudósai, bőven ellátva a kutatás eszközeivel, szabadon élhetnek a tiszta igazság megmunkálásának és hirdetésének, — mikor mindenütt, ahová elért a tekintet, a tehetetlenség ereje súlyosodott emberekre és intézményekre.

Hogy báró Eötvös Józsefet az ellentéteknek e mérhetetlensége vissza nem tartotta a cselekvéstől, hogy erős hévvel, és eltelve töretetlen bizodalommal nemzete kulturális képességei iránt, megindította a közoktatás összefoglaló szervezésének nagy művét, s elhintette a nemzeti művelődés területének minden részében magvait annak a terebélyes fának, mely ma fölibünk borítja dús koronáját, ez az ő elévülhetetlen érdeme a neveléstörténet világtításában. Mikor az igazság és erkölcs útjain vezetjük a magyar ifjúságot, ennek az igazi nagy érdemnek felidézésével erősítsük meg elménket és szívünket. Ily érzelmek hatása alatt nyitom meg mai felolvasó ülésünket.

FINACZY ERNŐ.

ADALÉK EÖTVÖS SZEMÉLYISÉGÉNEK MEGÉRTÉSÉHEZ.

Eötvös születésének századik évfordulója feleszmélő közönségünket annak tudatára juttatja, hogy Eötvös tulajdonképpen nem a múlté (I. Imre Sándor, Eötvös nem a múlté, Kolozsvár, 1909), hogy az utókor az ő kívánatát még ma sem teljesítette: nem ülte meg emléket eszméi diadalával; sőt ellenkezőleg, letért az ő útjáról, cserben hagyta nevezetesen tanügyi politikájában előkészítő és szervező munkáját, s mi több: szervező munkájának betetőzését, a főiskolát hovatovább készül egyenesen leemelni arról az alapról, amelyre ő, de nemcsak ő, hanem a nemzetnek törvényben megnyilatkozó akaratára helyezte: *a tanszabadság alapjáról!*

Eötvös most ez ünneplő évben újra feltűnik előttünk megdicsőült alakjában, igéi a lelkiismeret szavának súlyos erejével hatják át lelkünket! Elmélkedjünk, szálljunk önmagunkba, de csak azért, hogy az ő vezetése mellett emelkedjünk!

S vajjon mi ad Eötvös személyiségének — még halála után is — csakis Széchenyiéhez mérhető hatalmat, ily erkölcsileg tisztító s magához felemelő erőt?! Hisz' voltak, kik úgy, mint ő, szerették nemzetüket, úgy mint ő, lelkesültek a reformeszméikért. Palóczy, Beöthy Ödön, Szentkirályi Mór, Klauzál Gábor, Perczel Mór, Szemere Bertalan, Csengery Antal, Trefort Ágoston, Deák Ferenc, mind